

Twee vrienden, Bardur en de jongen, gaan met een groep op zee vissen. Daar worden ze overvallen door een storm, waarbij Bardur onderkoeld raakt en sterft. Na Bardurs dood gaat de jongen, radeloos door het verlies van zijn vriend, op reis om het boek terug te brengen naar de man die het uitleende.

Hemel en hel is een aangrijpende roman over vriend- en vijandschap, armoede en rijkdom, leven en dood, de hemel en de hel.

Jón Kalman Stefánsson (1963) werd geboren in Reykjavík. Hij is een van de grootste schrijvers van deze tijd. In een beeldende stijl schrijft hij over IJsland. De volgende delen waarin de belevenissen van de jongen centraal staan zijn *Het verdriet van de engelen* en *Het hart van de mens*. Stefánsson heeft in 2005 de IJslandse literatuurprijs en in 2011 de Per Olov Enquistprijs gewonnen. De trilogie wordt verfilmd door de producent van *The Girl with the Dragon Tattoo*.

‘Prachtige roman.’ – NRC Handelsblad

‘Het verhaal grijpt de lezer beet en laat hem niet meer los. *Hemel en hel* is een prachtige roman over leven en dood, vriendschap en liefde, de wereld en literatuur.’ – *Reformatorisch Dagblad*

Van Jón Kalman Stefánsson verscheen eveneens bij uitgeverij Anthos
Het verdriet van de engelen
Het hart van de mens

Jón Kalman Stefánsson

HEMEL EN HEL

Vertaald uit het IJslands
door Marcel Otten

Anthos | Amsterdam

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs
van het Nederlands Letterenfonds

Dit boek kwam tot stand met een subsidie van het
IJslandse ministerie van Cultuur

Eerste druk 2010
Zevende druk 2019

ISBN 978 90 263 4957 7
© 2007 Jón Kalman Stefánsson
Published by agreement with
Leonhardt & Høier Literary Agency A/S, Copenhagen
© 2010 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,
Amsterdam en Marcel Otten
Oorspronkelijke titel *Hinnaríki og helvíti*
Oorspronkelijke uitgever Bjartur-Veröld Publishers
Omslagontwerp Esther van Gameren
Omslagillustratie © Layne Kennedy/Corbis
Foto auteur © Einar Falur Ingólfsson

Verspreiding voor België:
Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Deze roman is opgedragen aan de zusters
Bergljót K. Þráinsdóttir (1938-1969) en
Jóhanna Þráinsdóttir (1940-2005)

WIJ ZIJN ZELF BIJNA DUISTERNIS

De bergen torenen uit over leven en dood en over de paar huizen die aaneenge-
drukt op de landtong liggen. Wij wonen op de bodem van een kom, de dag ver-
strijkt, het wordt avond, de kom vult zich langzaam met duisternis en dan
lichten de sterren op. Ze schitteren eeuwig boven ons alsof ze een belangrijke
boodschap hebben, maar wat voor een boodschap en van wie? Wat willen ze
van ons, of eerder misschien: wat willen wij van hen?

Er is tegenwoordig nog maar weinig wat ons aan het licht herinnert. We
staan veel dichterbij de duisternis, we zijn zelf bijna duisternis. Het enige wat
nog rest zijn onze herinneringen en ook de hoop die weliswaar dof is geworden,
en steeds dofter wordt en al gauw doet denken aan een uitgedoofde ster, een
donkere rotsklomp. Desondanks weten we een beetje over het leven en een beet-
je over de dood, en we kunnen vertellen: wij zijn deze hele weg gekomen om je
mee te slepen en zodoende het lot in beweging te brengen.

We willen over degenen vertellen die in onze dagen hebben geleefd, meer
dan honderd jaar geleden, en die voor jou nauwelijks meer zijn dan namen op
scheefstaande kruisen of gebarsten grafstenen. Levens en herinneringen die
overeenkomstig de onverbidde wetten van de tijd zijn weggewist. Juist
dat willen we veranderen. Onze woorden zijn een soort reddingswerkers met
een onvermoeibare inzet, ze moeten voorbij gebeurtenissen en beëindigde le-
vens redden van het zwarte gat der vergetelheid, hetgeen geen geringe opgave
is. Ze kunnen onderweg echter met alle plezier een paar antwoorden vinden en
ons hier verlossen eer het te laat is. Maar voorlopig laten we het daarbij, we

geven de woorden aan je door, die radeloze, uiteengedreven reddingswerkers, onwetend van hun taak – hun kompassen zijn ontregeld, landkaarten zijn aan flarden gescheurd of verouderd – maar verwelkom ze desondanks. Verder zien we wel wat er gebeurt.

DE JONGEN, DE ZEE
EN HET VERLOREN PARADIJS

I

We bevinden ons in een tijd waarin we beslist nog in leven waren. Het is de maand maart en de wereld is wit van sneeuw, hoewel niet helemaal wit, hier wordt het nooit helemaal wit, ongeacht hoeveel sneeuw er valt, ook al vriest de hemel en de zee aaneen en lukt het de kou de lange weg af te leggen naar ons hart waar de dromen wonen, toch overwint het wit nooit. De rotspartijen in de bergen rukken het meteen van zich af en pronken pikzwart in een witte wereld. Ze tekenen zich zwart af over de jongen en Bardur, net nu ze vertrekken uit het Dorp, ons vertrek- en eindpunt, het middelpunt van de wereld. En het middelpunt van de wereld is hooghartig en gemeen. Ze lopen snel, hebben jonge benen, en in hen brandt het vuur; ze houden ook een wedloop met de duisternis, hetgeen misschien niet misplaatst is, want het leven van de mens is een constante wedloop met de duisternis van de wereld, met het verraad, de wreedheid, lafheid, een wedloop die vaak zo uitzichtloos lijkt, maar toch lopen we, zolang er leven is, is er hoop. Bardur en de jongen willen eigenlijk alleen maar de schemering en de duisternis te slim af zijn, voor die tijd de hutten bereiken, de hutten van de vissers. Soms lopen ze zij aan zij, hetgeen veruit het beste is, want naast elkaar liggende sporen getuigen van saamhorigheid en dan is het leven niet

meer zo eenzaam. De weg is echter vaak te smal, kronkelig als een bevroren slang in de sneeuw, en dan moet de jongen Bardurs schoenen van achteren bekijken, en ook de leren zak die hij op zijn rug draagt, zijn zwarte haarklitten en zijn hoofd dat trouw op de brede schouders zit. Soms lopen ze over stenige stranden, of ze komen op de rotsmassa's langzaam vooruit op riskante richels, maar het ergste is het Onbegaanbare waar een touw aan de rotswand is bevestigd met een steile bergwand erboven, een steile afgrond eronder en de kolkende, groenige zee dertig meter in de diepte. De bergwand rijst ruim zeshonderd meter in de hoogte en de top ligt in wolken gehuld. De zee aan de ene, de hellende, hemelhoge bergen aan de andere kant: daar komt ons verhaal eigenlijk op neer. De overheid en de zakenlui bepalen misschien onze armzalige dagen, maar de bergen en de zee beheersen ons leven, ze zijn het lot, zo denken we in ieder geval soms, en zo zou jij je vanzelfsprekend ook voelen als je tientallen jaren achtereen onder dezelfde bergen bent ingeslapen en wakker geworden, als je borstkas in onze notendopjes van bootjes in het ritme van de ademhaling van de zee zou zijn gestegen en gedaald. Op heldere dagen of wolkeloze nachten is er nauwelijks iets mooiers dan de zee als ze voor zich uit droomt en de maneschijn haar dromen vertolkt. Maar de zee is helemaal niet mooi en we haten haar des te meer als de golven tientallen meters boven de boot opdoemen, als de brekers eroverheen gaan en ons verdrinken als zielige puppy's, hoe we ook afwerend met onze handen zwaaien, God en Jezus aanroepen, ze verdrinken ons als beklagenswaardige puppy's. Dan is iedereen gelijk. Klootzakken en goedgezakken, mannetjesputters en nietsnutten, geluksvogels en pechvogels. Een paar kreten, een stel wild gesticulerende armen en dan is het alsof we er nooit zijn geweest, het dode lichaam zinkt, het bloed wordt koud, het geheugen

wordt tot niets, en dan komen de vissen die losjes tegen lippen stoten die gisteren nog gekust werden en dingen zeiden die alles betekenden, ze stoten tegen schouders waarop het jongste kind paardjereed en tegen ogen die niet meer kijken, ze liggen op de bodem van de oceaan. De zee is ijsblauw en nooit kalm, een monster dat ademhaalt, ons meestal tolereert, en soms ook weer niet en dan verdrinken we. Het verhaal van de mens is niet bijster gecompliceerd.

Vannacht varen we beslist uit, zegt Bardur.

Ze hebben net het Onbegaanbare erop zitten, het touw is niet geknapt, de berg heeft hen niet door vallend gesteente gedood. Ze kijken beiden uit over de zee, omhoog naar de hemel vanwaar de duisternis komt, het blauw is niet meer helemaal blauw, de aankondiging van avond hangt in de lucht, de tegenoverliggende kust is vager geworden alsof hij is teruggeweken, verzonken in de verte. Deze kust is vanaf het strand omhoog tot de bergrand bijna helemaal wit en daarom draagt hij de naam van de sneeuw.

Het wordt onderhand tijd, antwoordt de jongen, een beetje moe van het lopen. Ze zijn al twee uur onderweg. In de Duitse bakkerij hebben ze koffie en koek naar binnen gewerkt, op drie verschillende plaatsen hebben ze afscheid genomen en vervolgens zijn ze het Dorp uit gemarcheerd, een zware tocht van twee uur door versgevalen sneeuw. Hun voeten zijn nat geworden, natuurlijk zijn ze nat, in die tijd hadden we constant natte voeten. De dood zal ze drogen, zeiden de oude mensen als iemand klaagde, soms hebben de oude mensen er helemaal geen verstand van. De jongen trekt zijn rugzak recht, zwaar van de spullen waar we niet buiten kunnen. Bardur verroert zich niet, hij staat alleen maar te kijken, fluit onduidelijk een wijsje en lijkt helemaal niet moe te zijn.

Verdomd, zegt de jongen, ik hijg als een ouwe hond, maar

het lijkt of jij vandaag nog geen voet hebt verzet. Bardur kijkt hem aan met zijn bruine, zuidelijke ogen en grijnst. Sommigen onder ons hebben bruine ogen, sinds eeuwen komen zee-lui van ver weg gelege streken hierheen want de zee is een goudmijntje. Ze komen uit Frankrijk en Spanje en velen van hen hebben bruine ogen en sommigen laten de kleur van hun ogen achter bij een vrouw, varen weg, komen thuis of verdrinken onderweg.

Ja, het is onderhand tijd, beamt Bardur. Het is twee weken geleden sinds ze voor het laatst zijn uitgevaren. Eerst woedde de storm uit het zuidoosten, het regende, de aarde werd vlekkerig en donker op plekken waar ze onder de sneeuw tevoorschijn kwam, vervolgens draaide hij naar het noorden, dagen achtereen een geselende sneeuwstorm. Veertien dagen lang storm, regen en sneeuw, geen boot op zee en de vis een tijdlang veilig voor de mens, beneden in de diepe stilte van de oceaan waar het onweer niet komt en de mensen die je er ziet verdronken zijn. Over verdronkenen valt van alles te vertellen, ze vangen in elk geval geen vis meer, ze vangen eigenlijk niets meer behalve de maneschijn boven aan de oppervlakte. Twee weken lang, en soms kon je vanwege het noodweer niet van de ene hut naar de andere komen, de jankende storm wiste heel het landschap weg, in alle windrichtingen, de hemel, de horizon, zelfs de tijd werd weggewist. Alles wat in orde gebracht moest worden was al lang in orde gebracht, de haken zaten aan de vislijnen geknoopt, de loodgewichten waren ontward, alles was ontward behalve wat met het hart en de behoefte aan seks van doen had. Een enkeling was ook het strand afgelopen om mosselen als aas te verzamelen, sommigen benutten de tijd om iets te timmeren, verzorgden hun kleren van zeehonden-huid, maar de dagen aan wal kunnen lang zijn, ze kunnen zich tot in het oneindige uitstrekken. Het beste dood je de tijd

met kaarten, kaarten, en nog eens kaarten en je staat hooguit op om de behoeftes van het lichaam te verrichten, je slaat je erdoor in het noodweer en draait je hoop tussen de stenen op het strand. Sommigen zijn echter te lui, of ze hebben niet genoeg fatsoen in hun lijf om even omlaag naar het strand te gaan en ze kakken vlak naast de hutten en dan zeggen ze tegen de pispaal als ze binnenkomen: Werk aan de winkel, kame-raad!

De jongen is de pispaal van de vissershut en hij moet het er rond omheen schoonhouden, hij is de jongste, de zwakste, kon bij het worstelen niemand eronder krijgen en daarom is hem het baantje van strontruimer toebedeeld. Zo gaat het vaak in het leven, degenen die niet sterk genoeg zijn moeten de stront achter de anderen opruimen. Twee lange weken en toen de storm eindelijk ging liggen, was het alsof de wereld was weer-gekeerd. Kijk, daar is de hemel! Inderdaad, hij is er nog en zelfs de horizon is onmiskenbaar! Gisteren was de storm zo geluwd dat ze de stenen van de landingsplaats konden verwijderen, met z'n twaalfen hadden ze daar geklauterd, uit beide vissers-hutten, twee bemanningen, in de slag met de stenen die de zee aan land geworpen had, kleine stukken rots waar de mannen zich aan schramden en hun vel aan openhaalden, zes uur ploeteren op de glibberige oever. 's Ochtends kwam de wind uit het westen, niet erg krachtig, maar bij westenwind verhindert de branding meestal het uitvaren, triest, bijna een vernedering om die witschuimende barrière en erachter een redelijk be-vaarbare zee te zien. De ergernis wordt weliswaar verzacht omdat de kabeljauw bij westenwind 'm regelmatig smeert, ge-woon verdwijnt, en dus is dat een uitstekende gelegenheid om in de stad boodschappen te doen. Uit de grotere hutten komen groepjes mannen, op het strand en de berghellingen wemelt het van de vissers.

Bardur en de jongen zien voor zich uit soms vaag een groep mensen en dan zorgen ze ervoor dat de afstand tussen hen eerder groter dan kleiner wordt, ze zijn met z'n tweeën onderweg, zo is het het beste, zoveel wat gezegd moet worden is alleen voor hen beiden bestemd, poëzie bijvoorbeeld, en dromen en datgene wat ons's nachts wakker houdt.

Ze hebben net het Onbegaanbare achter de rug. Van hieruit is het ongeveer een halfuur lopen naar de vissershut, voor het grootste gedeelte langs het stenige strand waar de zee hen poogt weg te happen. Ze staan hoog op de helling, stellen de afdaling uit, kijken uit over ruim tien kilometer koudblauwe zee die ongeduldig de fjord en de witte kust aan de overkant in rolt. De sneeuw verdwijnt daar nooit helemaal, geen zomer is in staat hem volledig te smelten, maar desondanks leven overal mensen waar de omtrekken van een baai zijn te zien. Overal waar een geschikte plek is om uit te varen staat een boerderij met hoogzomers er rond omheen een kraag van groene weiden, vaalgroene heide strekt zich uit op de berghellingen en gele paardenbloemen schieten op uit het gras, en nog verder weg in het noordoosten zien ze nog meer bergen in de grauwe winterlucht verrijzen, daar liggen de Zandbanken, daar houdt de wereld op. Bardur gespt zijn rugzak los, haalt een fles brandewijn eruit en ze nemen beiden een flinke slok. Bardur zucht, kijkt even naar links naar de open zee, diep en donker, en hij denkt daarbij niet aan het einde van de wereld of aan de eeuwige koude maar aan het donkere, lange haar dat begin januari voor het gezicht viel en hoe de edelste handen ter wereld het wegstreken – ze heet Sigrid en iets in Bardur trilt als hij stille-tjes die naam uitspreekt. De jongen volgt de blik van zijn vriend en zucht ook. Hij wil iets in dit leven bereiken, talen leren, de wereld zien, duizend boeken lezen, hij wil tot de kern der dingen komen, wat dat ook moge zijn, hij wil erachter ko-

men of er überhaupt een kern bestaat, maar soms is het moeilijk na te denken of te lezen als je na vermoeiend geroei stijf bent, of koud en doorweekt na twaalf uur hooien op het land; dan kunnen je gedachten zo zwaar zijn dat je ze nauwelijks naar boven kunt halen en dan is willekeurig welke kern ver verwijderd.

De westenwind blaast en boven hun hoofden begint het langzaam te schemeren.

Verdomme! laat de jongen zich ontvallen, want hij staat daar in gedachten verzonken terwijl Bardur al de helling is afgedaald. De wind blaast, de oceaan rolt en Bardur denkt aan het donkere haar, aan haar warme lach en grote ogen, blauwer dan de hemel op een heldere juninacht. Ze hebben beneden de oever bereikt, klauteren over de enorme rotsblokken, de middag voegt zich dichter en donkerder om hen heen, ze lopen verder, haasten zich de laatste minuten en bereiken ternauwernood voor duisternis de vissershut.

Het zijn twee gloednieuwe hutten met een zolder als opbouw vlak bij de aanlegplaats waar twee boten met zes riemen omgekeerd en vastgemeerd op de oever liggen. Een groot, ruw rotsblok ligt vlak voor de hutten in het water; hij vergemakkelijkt het aanmeren, maar ontnemt het zicht op de grotere hutten die een halfuur lopen verwijderd liggen, dertig à veertig in getal, ruwweg de helft net zo nieuw als die van hen, met een slaapzolder, maar ook een flink aantal uit vroeger tijden slechts gelijkvloers waar de bemanning in dezelfde ruimte eet, slaapt en de vislijnen van aas voorziet. Dertig tot veertig huisjes, misschien wel vijftig, we weten het niet meer precies, zoveel wat je vergeet, wegspoelt: we hebben langzamerhand geleerd op het gevoel te vertrouwen en niet op het geheugen.

Snotverdorie, alleen maar advertenties, bromt Bardur. Ze

zijn in de hut beland, boven op de slaapzolder, en ze zitten op hun bed; er zijn vier bedden voor zes man en eentje voor de huishoudster, een vrouw die voor het eten en de potkachel zorgt, en die de boel schoonhoudt. Bardur en de jongen slapen hoofd tegen voet, ik slaap met jouw tenen, zegt de jongen soms, hij hoeft zijn hoofd maar te draaien en ligt dan oog in oog met de wollen sokken van zijn vriend. Bardur heeft grote voeten, maar nu heeft hij zijn benen onder zich gekruist en mompelt: Alleen maar advertenties. Hij bedoelt de krant die wekelijks in het Dorp verschijnt, vier pagina's waarvan de laatste meestal aan advertenties is voorbehouden. Bardur legt de krant opzij en ze halen uit hun rugzak alles wat het leven de moeite waard maakt om te leven, als we in hun geval rode lippen, dromen en zacht haar buiten beschouwing laten. Je kunt rode lippen en dromen niet in een rugzak stoppen en meenemen naar een vissershut, je kunt ze niet eens kopen en toch zijn er vijf winkels in het Dorp waar hoogzomers een duizelingwekkend aanbod aan waren ligt uitgestald. Misschien kun je het allerbelangrijkste nooit kopen, nee, natuurlijk niet. Jammer, of beter gezegd: godzijdank! Ze hebben hun rugzak leeggehaald en de inhoud ligt op bed. Drie kranten, waarvan twee uit Reykjavik, koffie, kandij, roggebread, zoete broodjes uit de Duitse bakkerij, twee boeken uit de bibliotheek van de oude, blinde kapitein, Niels Juul, *Danmarks største Søhelt* en *Het verloren paradijs* van Milton in de vertaling van Jon Thorlaksson en nog twee boeken die ze samen hebben gekocht in de apotheek van dokter Sigurdur, *Het reisverslag van Eirik uit Brun* en een Engels leerboek van Jon Olafsson. Sigurdur verkoopt medicijnen en boeken onder één dak, de boeken ruiken zo naar geneesmiddelen dat je van alle kwalen wordt verlost en helemaal gezond wordt door er alleen maar aan te ruiken en beweer nu maar eens dat het niet gezond is boeken te lezen!